

*До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(23, Фонтанська дорога, Одеса, 65009)*

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента, кандидата юридичних наук,
доцента Сергєєва Юрія Володимировича
на дисертацію Омельченка Андрія Івановича
«Правовий режим підводної культурної спадщини», поданої на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Формування сучасної моделі правового режиму підводної культурної спадщини є одним із перспективних напрямів розвитку правової науки та публічного адміністрування. Зростання уваги як окремих держав, так і міжнародної спільноти у цілому до охорони та використання об'єктів підводної культурної спадщини, розвиток технологій глибоководних досліджень, активізація господарської діяльності у водних просторах і необхідність забезпечення балансу між використанням морських ресурсів та збереженням культурного надбання обумовлюють потребу в удосконаленні відповідного правового регулювання та організаційно-управлінських механізмів.

Для України зазначена проблематика набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, для забезпечення належної охорони підводної культурної спадщини в умовах збройної агресії та повоєнного відновлення, а також з метою формування ефективної системи публічного адміністрування, здатної забезпечити координацію діяльності уповноважених органів, наукових установ та інших заінтересованих суб'єктів у цій сфері.

У зв'язку з цим, дисертаційне дослідження А.І. Омельченка є актуальним, має істотне теоретичне і практичне значення та спрямоване на комплексне вирішення важливого наукового завдання, пов'язаного з

удосконаленням правового режиму підводної культурної спадщини та механізмів його публічного адміністрування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Мета дисертаційного дослідження полягала у формуванні наукової концепції правового режиму підводної культурної спадщини, виробленні пропозицій щодо імплементації світових та регіональних правових стандартів цієї сфери і створенні теоретико-прикладної моделі управління підводною культурною спадщиною, її охороною та збереженням у мирний час, в умовах дії режиму воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні.

Сформульовані за результатами проведеного дослідження висновки характеризуються належним рівнем обґрунтованості, послідовністю та практичною спрямованістю на подальший розвиток правового режиму підводної культурної спадщини та оновлення підходів до управління нею. Досягненню таких результатів сприяло комплексне застосування здобувачем загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечило належний рівень достовірності отриманих результатів та їх теоретико-прикладну цінність. Це свідчить про сформованість у здобувача належних навичок самостійної науково-дослідної роботи, високий рівень володіння сучасною методологією правничих наукових досліджень, а також здатність формулювати науково обґрунтовані висновки і пропозиції, проекти нормативних актів, спрямовані на вдосконалення законодавства та практики його застосування у сфері охорони підводної культурної спадщини.

Робота характеризується значною джерельною базою (341 найменування) і охоплює глобальні та регіональні угоди, акти українського та зарубіжного внутрішнього законодавства, зокрема програмні документи довгострокового планування розвитку морської та природоохоронної діяльності України, наукові розробки з адміністративного права, пам'яткоохоронної сфери, у т.ч. щодо діяльності, спрямованої на об'єкти підводної культурної спадщини, використання морських та інших водних

просторів, охорони навколишнього середовища, а також консультаційні, рекомендаційні та узагальнюючі документи міжнародних та національних урядових, міжурядових та неурядових організацій, якими визначено кращі практики публічного адміністрування правового режиму підводної культурної спадщини, форми та методи управлінського впливу на діяльність, пов'язану з її об'єктами, інші аналітичні та довідкові матеріали, а також Інтернет-ресурси. Це дозволило здобувачу виробити власний погляд на можливості оновлення правового режиму підводної культурної спадщини та посприяло формулюванню пропозицій і рекомендацій щодо оновлення як міжнародних документів, так і внутрішнього українського законодавства, яким урегульовано діяльність, пов'язану з підводним культурним надбанням.

Дисертаційна робота А.І. Омельченка є самостійним, комплексним та завершеним науковим дослідженням, у якому забезпечено логічне сходження від загальнотеоретичних засад правового режиму підводної культурної спадщини до практикоорієнтованих аспектів його нормативного забезпечення та публічного адміністрування, що свідчить про наслідування класичного підходу до побудови структури наукових праць. Завдяки цьому було забезпечено системне опрацювання обраної тематики, належним чином виконано окреслені задачі дослідження, повною мірою досягнуто його мету та сформульовано аргументовані, послідовні та цінні для сучасної правничої науки висновки, що мають безпосередній «вихід» на практичну сторону реалізації статусу України як морської держави через один з найважливіших аспектів — формування повноцінної нормативної бази діяльності, пов'язаної з підводною культурною спадщиною.

Дисертація характеризується єдністю матеріалу, послідовністю його викладу та належним рівнем наукового опрацювання обраної проблематики. На її сторінках наведено результати ґрунтовного доктринального аналізу складної та актуальної тематики правового режиму підводної культурної спадщини із належним урахуванням фрагментарності галузевого нормативного регулювання в Україні та можливих перспектив його оновлення

на основі зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів цієї сфери. Сформульовані автором висновки, пропозиції та рекомендації відповідають сучасним тенденціям розвитку правничої науки та нормотворчої техніки, мають вагоме теоретичне та практичне значення, акцентують увагу, серед іншого, на необхідності значного оновлення українського законодавства, а також на необхідності перегляду міжнародних угод з метою підсилення їх норм щодо охорони підводного культурного надбання.

У вступі до дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність його тематики, визначаються мета і задачі, предмет і об'єкт, наводиться методологічний, теоретичний, нормативно-правовий та емпіричний базис роботи, а також наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, відомості щодо їх апробації. У *першому розділі* окреслюються теоретико-методологічні засади правового режиму підводної культурної спадщини, зокрема підходи до її визначення та класифікації, тенденції формування правових засад її охорони, а також вивчається доктринальний дискурс у цій сфері. За результатами системного опрацювання понятійно-категоріального апарату, що використовується у галузевих нормативних джерелах, здобувачем запропоновано авторське визначення категорії «підводна культурна спадщина» як сукупності об'єктів, слідів або інших свідчень людського існування, що частково або повністю перебувають під водою упродовж терміну, достатнього для набуття ними історичної, археологічної, культурної або наукової цінності, та слугують джерелом знань про минуле. Обґрунтовано підкреслюється, що зазначений набір ціннісних характеристик не є статичним та може розширюватися у залежності від характеру знайдених артефактів та їхнього впливу на суспільні відносини. Автор акцентує увагу на тому, що в умовах триваючого широкомасштабного вторгнення РФ та незаконної анексії українських територій і акваторій особливо важливим є приєднання України до Конвенції УНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності 1995 р. та Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями 2017 р.

Комплексне дослідження процесу формування сучасних правових засад охорони підводної культурної спадщини дозволило окреслити його основні тенденції, що пов'язані з: поступовим сходженням від внутрішнього до міжнародного регулювання; поширенням охоронного режиму та режиму захисту з «суходольних» культурних цінностей на занурені до води артефакти; варіативністю строків набуття статусу об'єкта культурної спадщини; закріпленням збереження підводної культурної спадщини *in situ*; встановленням специфічного режиму її комерційної експлуатації, та виробленням механізму кримінально-правового захисту та охорони культурних цінностей від протиправних посягань, у т.ч. розташованих під водою.

Другий розділ роботи присвячений характеристиці правових стандартів режиму підводної культурної спадщини — глобальних, регіональних та національних. Характеристика норм Конвенції ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини 2001 р. засвідчила встановлення нею мінімальних правил здійснення діяльності, спрямованої на підводну культурну спадщину, конкретизованих у Додатку, і таких, що підлягають деталізації у внутрішніх законодавствах держав, які планують або приєдналися до неї. Розглядаючи загальне правило щодо приналежності об'єктів підводної культурної спадщини, знайдених у Міжнародному районі морського дна, встановлене у ст. 149 Конвенції ООН з морського права 1982 року, зокрема щодо преференційних прав держави або країни походження, або держави культурного походження, або держави історичного й археологічного походження, автор зауважує, що довести зв'язок знайденого з певною країною є необхідним, а порядок перелічення у статті свідчить про закріплення певної «черги», де перше місце і, відповідно, перевага (хоча й у досить м'якій формі) надається саме країні походження знайдених артефактів. Здобувач також справедливо відзначає, що за узагальненим підходом, що представлений у правознавчих дослідженнях, під державою походження слід розуміти державу, з якої було вивезено культурну цінність, а під державою

культурного походження або державою історичного та археологічного походження можна розуміти державу, де було створено цю цінність або де її знайдено.

У *третьому розділі* дисертації автор звертається до визначення системи органів публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини, характеристики форм та методів (або інструментів) публічного адміністрування діяльності, спрямованої на підводну культурну спадщину, а також надає ґрунтовні пропозиції щодо удосконалення механізму публічного адміністрування режиму підводного культурного надбання. Наслідуючи «широкий» підхід до категорії «публічне адміністрування», автор виокремлює глобальний, регіональний та національний рівні публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини і відповідним чином характеризує його інституційний механізм та застосовні інструменти, звертаючи увагу на особливості, пов'язані зі специфікою відповідних керуючих впливів, зумовлену статусом тієї чи іншої організації або органу. Заслужовують на підтримку та схвалення запропоновані здобувачем у рамках третього розділу зміни та доповнення до нормативно-правового та організаційного забезпечення правового режиму підводної культурної спадщини в Україні, якими завершується формування авторської концепції його оновлення.

У *висновках* викладено основні результати проведеного дослідження, які є достатньо обґрунтованими і характеризуються належним рівнем наукової новизни, є цінними для теорії адміністративного права та практики правового регулювання діяльності, пов'язаної з підводною культурною спадщиною.

Матеріал дисертації подано з дотриманням вимог наукового стилю, він характеризується чіткістю, логічністю та зрозумілістю викладення. Забезпеченню належного рівня опрацювання обраної проблематики посприяв широкий теоретичний та емпіричний базис дослідження. Авторські висновки, пропозиції та рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства є послідовними та належним чином мотивованими. Сформульовані у роботі наукові положення спираються на комплексний аналіз сучасних

доктринальних підходів, міжнародних стандартів і кращих практик правового регулювання та публічного адміністрування у сфері охорони підводної культурної спадщини.

Наукова новизна положень, що виносяться на захист. Наукова новизна дисертаційного дослідження А.І. Омеляченка обумовлена тим, що воно є першим в українській правовій науці комплексним дослідженням сучасного правового режиму підводної культурної спадщини, у якому вироблено авторську наукову концепцію такого режиму, запропоновано шляхи імплементації світових та регіональних правових стандартів з метою створення теоретико-прикладної моделі управління підводною культурною спадщиною, її охороною та збереженням у мирний час та в умовах дії режиму воєнного стану в Україні.

Зміст дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що сформульовані автором положення наукової новизни є достатньо аргументованими, логічними, мають вагоме теоретичне і практичне значення. Вони узгоджуються з поставленою метою та визначеними задачами дослідження, розширюють сучасні наукові уявлення про правовий режим підводної культурної спадщини та створюють підґрунтя для подальшого удосконалення законодавства, механізмів публічного адміністрування та практики їх реалізації відповідно до міжнародних стандартів, сучасних викликів та триваючої цифрової трансформації.

У дисертації А.І. Омеляченка уперше систематизовано підходи до визначення правового змісту категорій «культурні цінності» та «культурна спадщина» відповідно до міжнародних угод та внутрішнього законодавства України; сформульовано визначення категорії «правовий режим підводної спадщини», встановлено його зміст та структуру; розкрито особливості взаємодії правового режиму затонулих суден та правового регулювання діяльності, пов'язаної із підводною культурною спадщиною, та відзначено можливість поширення норм Конвенції ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини 2001 р. та Найробійської міжнародної конвенції про

видання затонулих суден 2007 р. на внутрішні неморські води, а також формування ними різноманітних видів міждержавного співробітництва. Підкреслено, що Конвенція ЮНЕСКО має переважно охоронне спрямування та поширюється на усі категорії морських просторів, а Найробіська — формує значно суворіший підхід до проблеми видалення затонулих суден при обмеженості дії виключними економічними зонами держав. Автор справедливо підсумовує, що поєднання вимог двох угод для держав-учасниць сприятиме створенню усеохопного режиму для вирішення проблем корабельних аварій, дозволяючи попередити їх перетворення на токсичні підводні об'єкти.

На позитивну оцінку заслуговує використання та опрацювання в аспекті регулювання підводної культурної спадщини концепцій морського регіоналізму та інтегрованого управління прибережними територіями, що є класичними для сучасної правничої науки, публічного адміністрування морської і портової діяльності, управління приморськими регіонами. Авторський підхід, що поєднав ці та інші підходи для модернізації правового режиму підводної культурної спадщини, є новим для вітчизняної правничої доктрини, а сучасні наукові розробки такого напрямку представлені переважно працями зарубіжних дослідників, якими не ураховуються особливості української практики та ризиків, пов'язаних із забезпеченням охорони підводної культурної спадщини в умовах збройної агресії, тимчасової окупації та повоєнного відновлення.

Крім того, у дисертації уперше: доведено наявність регіональної специфіки окремих аспектів правового режиму підводної культурної спадщини, яка виражена у відповідних положеннях європейських регіональних угод про режим археологічних пам'яток та охорону морського середовища; виявлено недоліки та прогалини в українському законодавстві у сфері правового забезпечення режиму підводної культурної спадщини; встановлено тенденції організації публічного адміністрування у сфері забезпечення режиму підводної культурної спадщини на глобальному,

регіональних та національному рівнях; розкрито особливості форм та методів публічного адміністрування діяльності, пов'язаної із підводною культурною спадщиною на глобальному, регіональних та національному рівнях.

У рамках дисертаційного дослідження також удосконалено наукові підходи до взаємодії правових режимів морської діяльності та юрисдикції держав у морських просторах, подальшого розвитку набули погляди на особливості форм і методів публічного адміністрування у сфері реалізації морської політики України, а також запропоновано низку заходів щодо модернізації повноважень Департаменту культурної спадщини Міністерства культури України й окреслено напрями цифрової трансформації публічного адміністрування правового режиму підводної культурної спадщини в Україні.

Наведені та інші результати наукового дослідження характеризуються належним рівнем обґрунтованості та переконливості, а їх наукова новизна не викликає заперечень.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки, пропозиції та рекомендації, розроблені під час проведеного А.І. Омельченком дослідження, становлять науковий та практичний інтерес і можуть бути використані у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого розвитку теоретичних положень адміністративного права, публічного адміністрування управлінських сервісів у сфері морської діяльності та, зокрема, діяльності, спрямованої на об'єкти підводної культурної спадщини; *правотворчій діяльності* – при оновленні законодавства України у сфері правового режиму підводної культурної спадщини; *правозастосуванні* – для удосконалення та підвищення ефективності практичної діяльності органів державної влади, управління морською та портовою діяльністю та діяльністю на внутрішніх водних шляхах України; *навчальному процесі* – при підготовці підручників та навчальних посібників з курсів: «Адміністративне право», «Проблеми адміністративного права», «Морське право: юрисдикція та спори», «Міжнародно-правове регулювання морських перевезень та глобальна безпека», а також при

підготовці дисертаційних робіт, монографічних досліджень, наукових статей з питань публічного адміністрування морської та портової діяльності.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено та схвалено на засіданні фахового семінару кафедри морського, митного та інформаційного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертаційному дослідженні, викладено у чотирьох наукових статтях, розміщених у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, одну з них проіндексовано у міжнародній наукометричній базі Scopus. Крім того, авторські розробки було презентовано та обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях, як-от: «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.), «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 17 травня 2024 р.), «Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри» (м. Одеса, 6 – 7 березня 2025 р.), «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 16 травня 2025 р.).

Відсутність порушень академічної доброчесності. Фактів порушень академічної доброчесності у дисертації та у наукових публікаціях здобувача не виявлено.

Оцінка змісту дисертації. Структурно робота складається з анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які включають у себе дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Анотація забезпечує необхідний рівень репрезентативності дослідження, відповідає вимогам, що ставляться до її оформлення. Інші структурні елементи дисертації також складено та оформлено з дотриманням встановлених стандартів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи результати проведеного А.І. Омельченком дослідження, слід водночас звернути увагу на окремі положення дисертації, що потребують

більш детальної аргументації та додаткового розкриття під час її публічного захисту:

1. На с. 36 дисертації при характеристиці формування міжнародно-правових засад охорони культурної спадщини автором аналізуються резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН, ухвалені у 2015–2021 роках, які стосуються повернення культурних цінностей країнам походження, а також протидії їх знищенню, розкраданню та контрабанді під час збройних конфліктів. Водночас поза увагою автора залишилися нові міжнародні інструменти цієї сфери, ухвалені у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України та загостренням безпекової ситуації на Близькому Сході. Необхідно окреслити позицію автора щодо впливу таких інструментів на подальший розвиток міжнародно-правових механізмів охорони культурної спадщини та, зокрема, її підводного компоненту в умовах сучасних збройних конфліктів.

2. У роботі послідовно використовується категорія «діяльність, пов'язана з підводною культурною спадщиною», яка є однією з базових для характеристики запропонованої моделі правового режиму. Водночас у Конвенції ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини 2001 р. застосовуються інші термінологічні конструкції, зокрема «діяльність, спрямована на підводну культурну спадщину» та «діяльність, що може випадково впливати на підводну культурну спадщину». У зв'язку з цим доцільно уточнити зміст запропонованої автором категорії, визначити її співвідношення із зазначеними термінологічними конструкціями та обґрунтувати підстави використання саме такого узагальнюючого терміну.

3. У підрозділі 2.3 дисертації зазначається про Указ Президента України від 3 грудня 2021 р. № 617/2021 «Про деякі заходи щодо відновлення та розвитку морських наукових досліджень і науково-дослідного флоту», яким передбачено необхідність розроблення плану заходів з охопленням ряду організаційних питань з підвищення соціальних стандартів для вчених та моряків науково-дослідного флоту, розбудови відповідної інфраструктури та

фінансового забезпечення морських наукових досліджень. Водночас поза увагою здобувача залишилися питання практичної реалізації його положень. Зокрема, необхідно уточнити, чи був розроблений та схвалений передбачений Указом план заходів або інші рішення, спрямовані на його реалізацію, а також чи охоплюють вони питання дослідження та документування об'єктів підводної культурної спадщини як одного з перспективних напрямів морських наукових досліджень.

4. У підрозділі 3.3 дисертації акцентується увага на необхідності врахування «екологічного імперативу» під час подальшого розвитку законодавства про підводну культурну спадщину. Водночас зміст цього поняття та його місце у системі принципів правового регулювання досліджуваної сфери не розкрито. У зв'язку з цим доцільно уточнити, що саме автор вкладає у поняття «екологічний імператив» та яким чином його положення можуть бути реалізовані при вдосконаленні законодавства про підводну культурну спадщину.

При цьому висловлені зауваження і рекомендації мають переважно дискусійний характер, стосуються окремих аспектів дослідження та не впливають на його загальну високу оцінку, наукову новизну, актуальність та практичну цінність.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Представлена А.І. Омельченком дисертаційна робота на тему «Правовий режим підводної культурної спадщини», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є самостійним, комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, у якому здійснено ґрунтовне теоретичне опрацювання актуальної правової проблематики. Аналіз дисертації засвідчує високий науковий рівень виконаної роботи, належну обґрунтованість сформульованих авторських положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, їх вагоме теоретичне та практичне значення, логічну побудову та відповідність сучасним тенденціям розвитку адміністративного права і практики публічного

адміністрування. Основні результати дисертаційного дослідження з достатньою повнотою відображені в опублікованих автором наукових працях.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Підсумовуючи наведене, необхідно констатувати, що дисертація А.І. Омельченка на тему «Правовий режим підводної культурної спадщини» відповідає спеціальності 081 «Право», нормам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її автор Омельченко Андрій Іванович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Рецензент, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри морського, митного
та інформаційного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

Юрій СЕРГЄЄВ